

УДК 338.246.2: 630.93

В. А. Голян,

д. е. н., професор, заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів, Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", м. Київ

О. А. Голуб,

к. е. н., с. н. с., провідний науковий співробітник відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів, Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", м. Київ

О. В. Сакаль,

к. е. н., с. н. с., докторант, Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", м. Київ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПРОЕКТНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИМ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИМ КОМПЛЕКСОМ

V. Golyan,

Doctor of Science (Econ.), Professor, Deputy Director for scientific work, Head of the Department Economic Issues of Land and Forest Resources, Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development National Academy of Sciences of Ukraine"

O. Holub,

Candidate of Science (Econ.), Senior Researcher, Leading Researcher, Department Economic Issues of Land and Forest Resources, Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development National Academy of Sciences of Ukraine"

O. Sakal,

Candidate of Science (Econ.), Senior Researcher, Doctoral candidate, Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development National Academy of Sciences of Ukraine"

FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM OF PROJECT MANAGEMENT OF TERRITORIAL FORESTRY COMPLEX

У статті обґрунтовано необхідність визначення стратегічних перспектив розвитку сфери лісокористування, в тому числі і приведення її у відповідність до існуючих у рамках міжнародної спільноти стандартів екологічного (природоохоронного) спрямування на основі проектного управління територіальними лісогосподарськими комплексами. Встановлено, що на сьогодні проблема вибору стратегічного напрямку розвитку просторово-територіального устрою лісокористування в Україні залишається не вирішеною, однак це не впливає однозначно негативно на розвиток лісового господарства. Доведено, що ситуацію із надмірним залученням земель до сільськогосподарського використання, орієнтацією крупних сільгоспвиробників на вирощування енергетичних культур, яка спричиняє погіршення екологічних стандартів і економічних показників діяльності, зокрема місцевих територіальних громад сільських територій, можна вирішити шляхом нарощення лісистості території. Однак використання сировинних ресурсів лісу не розглядається як пріоритетний напрям, що пов'язано із переважанням державної форми власності та відповідним механізмом надходження коштів до державного бюджету. Запропоновано з метою нарощення лісоресурсного потенціалу України у базових нормативно-правових актах, які регулюють сферу природокористування, закласти відповідні стимули для суб'єктів лісогосподарського й аграрного підприємництва, домогосподарств у сільській місцевості. Найбільш перспективним для масштабного застосування фінансових можливостей проектного управління в лісогосподарському виробництві визначено рекреаційне лісокористуван-

ня. На сьогодні оптимальним у застосуванні проектного управління на територіальному рівні із притаманними інструментами прогресивного фінансового механізму вважаємо використання лісових насаджень як специфічних об'єктів і можливостей для розвитку туризму на сільських територіях. Враховуючи визначену в Україні тенденцію посилення місцевого самоврядування, обгрунтовано, що існує потреба у відродженні приватного та комунального (муниципального) лісоволодіння на базі колишніх колгоспних, радгоспних і міських лісів, якісний стан яких є незадовільним.

Necessity of determination strategic prospects for development of the sphere of forest use, including bringing it in compliance with the existing international community's framework of environmental standards (nature protection) based on project management by the territorial forestry complexes are substantiated in the article. Today the problem of selecting strategic direction development of the spatial and territorial structure of forest use is still unsolved in Ukraine, but it clearly does not affect adversely on the development of forestry is established. The situation of excessive involvement of land for agricultural use, and focus large agricultural producers on energy crops growing, which causes deterioration of environmental standards and economic performance indicators, particularly of local territorial communities in rural areas, can be solved by increasing of tree cover of the territory is proved. However, the use of forest raw materials is not considered as a priority, due to the predominance of state property and appropriate mechanism revenues to the state budget. In order to increase forest resources potential in Ukraine establishing appropriate incentives for subjects of forestry and agricultural businesses, households in rural areas in the basic normative and legal acts that regulate the sphere of natural usage are proposed. The most perspective for large-scale use of the financial capacity of project management in forestry production is defined recreational forest use. Today we consider usage of forest plantations as specific objects and opportunities for development of tourism in rural areas as optimal for application of project management at the territorial level with inherent progressive instruments of the financial mechanism. There is a need the revival of the private and public (municipal) forest tenure on the basis of past collective farm, state farm and urban forests qualitative state which is unsatisfactory due to defined tendency strengthen local government in Ukraine are substantiated.

Ключові слова: проектне управління, лісогосподарський комплекс, фінансово-економічний механізм, лісистість, територіальні громади, інвестиції, власність, рекреація.

Keywords: project management, forestry complex, financial and economic mechanism, tree cover, territorial communities, investments, property, recreation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проектне управління територіальними лісогосподарськими комплексами через застосування фінансово-економічних механізмів сучасного ринкового спрямування є перспективним і має стати однозначно пріоритетним напрямом в плані реалізації стратегії розвитку лісогосподарського виробництва в сучасних соціально-економічних умовах. Причиною актуалізації зазначеного є зростаючі організаційно-економічні проблеми із забезпеченням достатнього і ефективного централізованого фінансування галузевих структур, враховуючи регіональні, а особливо, так звані, місцеві, особливості взаємовідносин територіальних громад із органами державного управління в сфері лісового господарства як виду економічної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Незважаючи на те, що проблематика управління лісовим господарством, лісогосподарськими комплек-

сами вже тривалий період розглядається в численних працях вітчизняних вчених, передумови дослідження фінансово-економічного механізму управління територіальним лісогосподарським комплексом висвітлено у ряді праць [1; 2; 4; 5]. Однак недостатньо обгрутованими є підходи щодо формування фінансово-економічного механізму управління територіальним лісогосподарським комплексом з врахуванням рівня лісистості окремих адміністративно-територіальних одиниць, рівня розвитку об'єктів лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури, рівня комплексності використання лісоресурсного потенціалу. Особливо ускладнилася дана проблема у зв'язку з децентралізацією влади та реформою місцевого самоврядування, оскільки виникла необхідність передачі частини лісових і лісогосподарських активів у власність територіальних громад.

ЦІЛІ СТАТТІ

Цілями дослідження визначено формування фінансово-економічного механізму проектного управління територіальним лісогосподарським комплексом на основі врахування лісоресурсного потенціалу територіальних утворень, специфікації інституціоналізованих фіскаль-

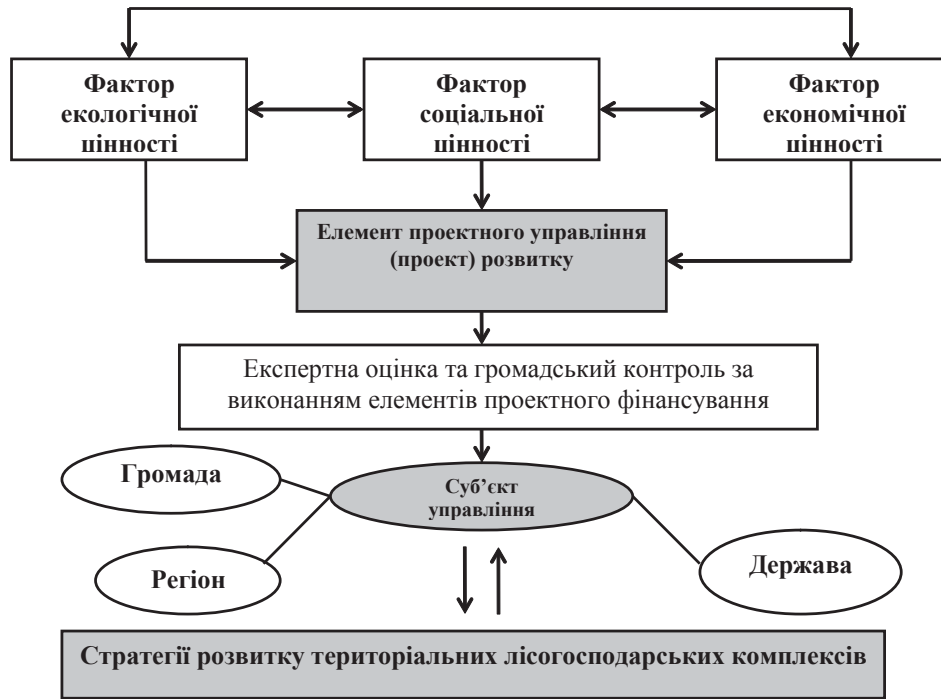

Рис. 1. Фінансово-економічний механізм проектного управління в лісгосподарському комплексі

них і фінансово-кредитних інструментів стосовно регулювання процесів лісокористування та підвищення рівня комплексності використання деревної й недеревної сировини.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Прототип функціонально-територіальних утворень у певному структурному вигляді існує і практично функціонує в лісовому господарстві України як у лісгосподарській, так і лісопромисловій ланках. Мають місце низка досить серйозних проблем в плані адміністративно-територіальної реформи, яка в широкому розумінні й не була проведена, а тепер ускладнюється тим, що де-факто, на даний час окремі регіони мають видозміненний статус, наявні певні проблеми щодо реальної децентралізації повноважень тощо. У зв'язку із цим в окремих випадках, на наш погляд, виникає питання доцільності застосування принципів і механізмів проектного управління територіальними лісгосподарськими комплексами. У разі визнання такої доцільності, необхідно визначити та намітити максимально наближено до реальних обставин і можливостей прийняття управлінських рішень за принциповим алгоритмом (рис. 1).

Проектне управління в лісгосподарському комплексі на територіальному (регіональному, місцевому) рівні у структурі державного територіально-економічного комплексу має цілий ряд специфічних особливостей в плані прогнозування і реалізації. Йдеться про необхідність визначення доцільності та ефективності елементів проектного управління не тільки, і не стільки для конкретних територіальних громад, але і для забезпечення сукупного результату в регіональному та національному масштабі. Згідно із намірами України до повноправного приєднання у якомога більш наближеній перспективі до Європейського Союзу, необхідним є в

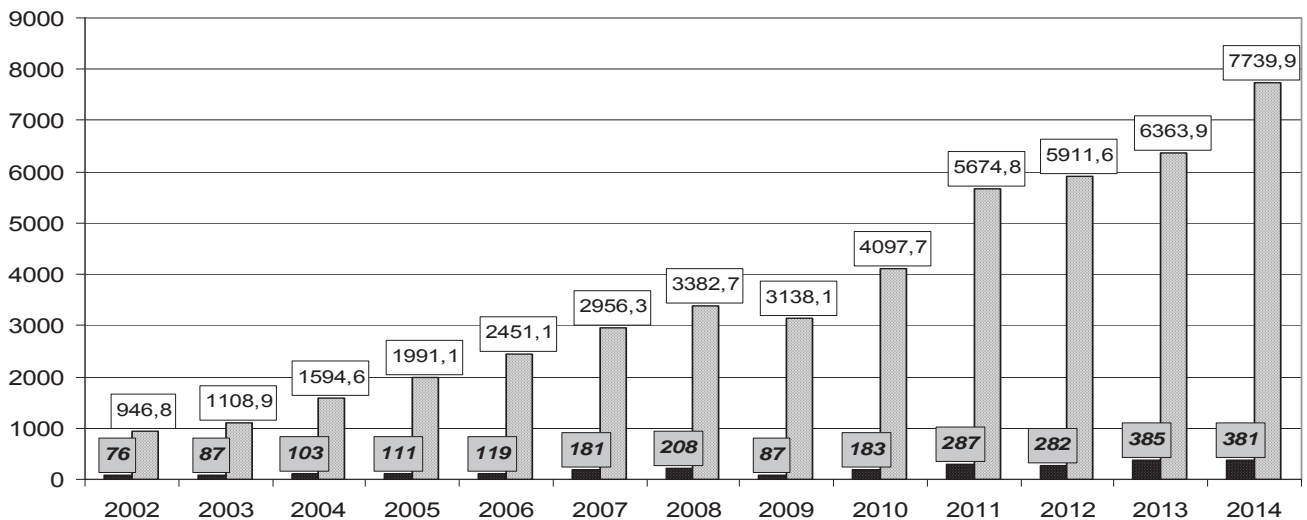
тому числі і забезпечення реальних можливостей для ефективного і повноцінного розвитку сільських територій, які можна визначити як "території місцевих громад сільських населених пунктів".

Виходячи із сучасних реалій, які характеризуються надмірним залученням земель до сільськогосподарського використання, що було неодноразово визнано провідними вітчизняними науковцями як неминучий наслідок планово-адміністративної системи, вплив якої багато в чому неможливо подолати без спеціальних заходів реформування економічних відносин щодо лісових земель. Екологічно необґрунтований рівень розораності території України обумовлений також орієнтацією крупних сільгоспвиробників на вирощування енергетичних культур.

Для подолання зазначеної негативної тенденції лісові насадження повинні бути використані із максимально можливою ефективністю для покращення екологічних стандартів і економічних показників діяльності місцевих територіальних громад сільських територій. В даному контексті використання сировинних ресурсів лісу не розглядається як пріоритетний напрям, що пов'язано із переважанням державної форми власності та відповідним механізмом надходження коштів до державного бюджету.

На сьогодні особливо складна ситуація спостерігається з відтворенням лісоресурсного потенціалу, що негативним чином відображається на асиміляційній місткості окремих регіонів і призводить до загострення екологічних проблем. Значною мірою це спричинено відомчим підходом до регулювання процесів лісовідтворення. Відтак, спеціалізовані лісгосподарські підприємства і суб'єкти аграрного підприємництва не використовують потенціалу нарощення темпів відтворення лісів шляхом садіння та висівання, а також природного поновлення.

млн.грн

■ Капітальні інвестиції у лісове господарство та лісозаготівлі у фактичних цінах, млн.грн

□ Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства, в тому числі обсяги продукції лісозаготівель, у фактичних цінах, млн.грн

Рис. 2. Динаміка капітальних інвестицій у лісове господарство і лісозаготівлі та обсягів продукції, робіт та послуг лісового господарства, в тому числі лісозаготівель, у фактичних цінах, млн грн.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Протягом 2005—2013 рр. у динаміці відтворення лісів шляхом садіння і висівання в цілому спостерігалась низхідна тенденція. Зокрема, у 2013 р. площа відтворення лісів шляхом садіння та висівання, порівняно з 2009 р., знизилася на 15,6 тис. га, порівняно з 2012 р. — на 4,6 тис га.

У динаміці відтворення лісів шляхом природного поновлення спостерігається дещо інша тенденція, зокрема у 2013 р., порівняно з 2005 р., площі заліснення через природне поновлення збільшилися на 6 тис. га. Це пов'язано з подальшою ренатуралізацією сільськогосподарських угідь у зоні ризикового землеробства.

Аналіз динаміки інвестицій у лісове господарство та динаміки обсягів продукції, робіт і послуг лісового господарства у фактичних цінах відповідного року за період 2002—2014 рр. у цілому свідчить про наявність висхідної тенденції (рис. 2).

Слід відзначити достатньо стабільне зростання обсягів робіт і послуг лісового господарства у період з 2002 по 2008 рр. включно разом із планомірним зростанням показників капітального інвестування у лісове господарство і лісозаготівельне виробництво, зокрема майже у три рази у 2008 проти 2002 р. У 2009 р. спостерігалось значне зниження згаданого показника до рівня 2003 р., що було, в першу чергу, спричинено впливом світової фінансової кризи.

Наступні періоди характеризувалися значним зростанням як показників капітального інвестування у лісове господарство й лісозаготівельне виробництво (у фактичних цінах відповідних років). Це обумовлено загальним зростанням індексів споживчих цін, в тому числі і на продукцію лісового господарства та лісозаготівельного виробництва, внаслідок чого й відбулося достатньо різке збільшення згаданого показника у період 2010—2014 рр., що однак, не можна розцінювати як од-

нозначно позитивну тенденцію. До такого висновку спонукає аналіз на цьому фоні динаміки показників капітального інвестування у лісове господарство та лісозаготівельне виробництво, які не показували значних позитивних змін. Наприклад, у 2010 р. показник інвестування становив близько 4,5 % від вартості продукції, робіт і послуг; у 2011 — близько 5,1 %; 2014 — 4,9 %, тобто не спостерігалось якогось суттєвого зростання вказаного відносного показника, що опосередковано і умовно свідчить про відсутність суттєвого зростання зацікавленості щодо інвестування у розвиток досліджуваних видів економічної діяльності.

Саме неефективність системи фіскального регулювання спеціального лісокористування вважаємо однією з причин обмеженості інвестиційного забезпечення відтворення лісоресурсного потенціалу. Частка збору (рентної плати) за спеціальне використання лісових ресурсів в загальній сумі зборів за спеціальне використання природних ресурсів протягом 1999—2014 рр. коливалася в діапазоні 1,2—3,0 %, що свідчить про низький рівень фіскальної віддачі господарського освоєння окремих складових лісоресурсного потенціалу [3].

З метою нарощення масштабів відтворення лісів як шляхом садіння і висівання, а також природного поновлення у базових нормативно-правових актах, які регулюють сферу природокористування, необхідно закласти відповідні стимули для суб'єктів лісогосподарського й аграрного підприємництва, а також для домогосподарств у сільській місцевості. Такими стимулами можуть бути відшкодування названим суб'єктам втрат, пов'язаних з розширенням масштабів агролісомеліоративних заходів.

Формування системи стимулювання окремих суб'єктів підприємницької діяльності до збільшення лісовкритих площ зумовлено необхідністю зменшення рівня ро-

зораності території України, зокрема шляхом заліснення, що дасть можливість укріпити агроландшафти й усунути численні прояви деградації ґрунтів. Розширення лісовкритих площ також поступово сприятиме нарощенню асиміляційної місткості окремих територій, що забезпечить виконання вимог численних міжнародних природоохоронних конвенцій і підвищення інвестиційної привабливості природно-ресурсних активів, та в кінцевому підсумку стимулюватиме соціально-економічне піднесення України.

Основою системи економічних відносин лісовирощування з іншими галузями має стати реальна таксова ціна деревини. Для її визначення в теорії та на практиці застосовуються різні способи, які, відповідно, дають різні результати. Ця обставина є визначальною для встановлення фінансового стану лісового господарства, визначення його можливої рентабельності або збитковості, зокрема для визначення фінансових можливостей застосування принципів проектного управління територіальними лісогосподарськими комплексами.

Найбільш перспективним для масштабного застосування фінансових можливостей проектного управління в лісогосподарському виробництві, на наш погляд, може виступати рекреаційне лісокористування, яке потребує охорони і відповідного облаштування лісів рекреаційного призначення. Рекреаційне використання лісів має базуватись на узгодженні екологічних та економічних критеріїв. З одного боку, має бути забезпечена прибутковість рекреаційної діяльності. З другого — місцеве населення повинно мати економічну зацікавленість у наданні територіальних і трудових можливостей для ведення рекреаційного господарства в частині раціонального використання земельних і лісових ресурсів, брати активну участь в охороні лісів. Перспективним напрямом збільшення таких можливостей у майбутньому є виділення сільськими громадами за домовленістю (узгодженням) із спеціально уповноваженим державним органом з ведення лісового господарства малопродуктивних земель сільськогосподарського призначення для створення нових лісових насаджень комунальної власності.

На сьогодні існує необхідність визначення стратегічного спрямування (мети) здійснення лісокористування — за природозберігаючим чи за промисловим пріоритетом, що буде виступати ключовим фактором для визначення доцільності реалізації проектів управління територіальними лісогосподарськими комплексами (рис. 1). Якщо вибір буде зроблений на користь першого, що, на нашу думку, має більше підстав для існування в сучасній системі соціально-економічних координат, то потрібен ґрунтовний аналіз можливості вибору відповідної сукупності суб'єктів фінансово-економічного забезпечення проектного управління. Іншим варіантом може бути раціональне або модернізоване використання тої системи господарювання, яка здійснюється на даний час. Вона базується на поділі лісів на експлуатаційні та природоохоронні.

Стратегічно можливим є вибір між двома моделями ведення лісового господарства. Модель, яка базується на індустріалізованому устрої (організації) ведення господарства, що функціонує на даний час і передбачає достатньо високу міру механізації процесів (лісогосподарських заходів). Інша (альтернативна) модель ґрунтується на максимальному використанні природних

можливостей лісових насаджень до самовідновлення і позитивного впливу на елементи навколишнього середовища. Вважаємо, що обидві моделі майже однаковою мірою мають право на існування.

Методологічні засади забезпечення просторово-територіального розвитку сфери лісокористування передбачають формування характерних для сучасної ринкової економіки форм власності та господарювання. Важливим фактором є економіко-правові відносини з державними, регіональними і комунальними територіальними утвореннями (владно-контролюючими органами відповідного рівня та повноважень). Науково-методологічні засади реформування системи форм власності на землі лісового фонду, лісові насадження та інші ресурси лісових екосистем найбільш чітко виражаються у практичній площині через економіко-правові аспекти конкретних складових інституту власності (розпорядження, володіння, користування). Така інтерпретація категорії "власності на ліси" може бути розглянута як певним чином упорядкована й організована система відносин між суспільством в цілому та окремими індивідами щодо їх ставлення і реальної участі у процесах лісокористування. Ключовим, на наш погляд, елементом такої суспільної діяльності виступає, наприклад, розподіл лісового фонду між різними суб'єктами господарювання. Характерні особливості такої категорії за певних обставин можуть справляти суттєвий вплив на право присвоєння фінансових ресурсів, які утворюються в ході лісокористування і лісовирощування.

Основною метою певних змін, зокрема розширення можливостей фінансування лісогосподарського виробництва в рамках проектного управління на територіальному рівні, є створення відповідних умов для максимально можливої ефективності регулювання (як державного, так і недержавного) процесами охорони, використання й відтворення лісоресурсного потенціалу. Реалізація поставленої мети практично неможлива без відповідної зміни структури певної частини об'єктів лісового фонду. Надійною методологічною та методичною базою для цього виступає їх еколого-економічна оцінка, встановлення кількісних і якісних параметрів, визначення суб'єктів власності. Оскільки в Україні визначено тенденцію суттєвого посилення місцевого самоврядування, вкрай необхідним стає поступове відродження приватного та комунального (муніципального) лісоволодіння на базі колишніх колгоспних, радгоспних і міських лісів, значні площі яких дедалі більше стають занедбаними.

Використання сировинних ресурсів лісу для розвитку сільських територій України не має в цілому вирішального значення, з огляду на нерівномірне забезпечення регіонів такими можливостями, а також через переважну зосередженість лісових насаджень у державній власності. Однак цінними в цьому плані є території з лісистістю 50—60 %. Суттєве збільшення із одночасним збалансуванням в регіональному розрізі площі лісів рекреаційного призначення прогнозуємо на період після 2020 року, за умов вжиття достатніх цілеспрямованих заходів щодо з'ясування ставлення різних верств населення, яке проживає на сільських і прилеглих до них міських територіях, до перспектив раціонального використання лісових ресурсів з максимально можливим урахуванням територіальних диференціацій. На основі

цього необхідно сформувавши громадський запит до органів державної та місцевої влади щодо створення сприятливих умов для реалізації громадами сільських територій наявних умов і можливостей раціонального використання лісових ресурсів.

Одним із найбільш перспективних на сьогодні у застосуванні проектного управління на територіальному рівні із притаманними достатніми інструментами прогресивного фінансового механізму вважаємо використання лісових насаджень як специфічних об'єктів і можливостей для розвитку сільських територій — розвиток так званого сільського зеленого туризму, для чого, в першу чергу, придатні наявні лісові насадження. Крім того, перспективним напрямом слід визнати створення нових цільових лісових насаджень на непридатних для сільськогосподарського використання землях у межах сільських територіальних громад з метою забезпечення вимог підвищення стандартів якості навколишнього природного середовища як в цілому, так і в регіональному масштабі, а також інші напрями, актуальні для різних територіальних лісгосподарських структур.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

На сьогодні в Україні фінансово-економічний механізм проектного управління територіальними лісгосподарськими комплексами не може бути застосований повною мірою у зв'язку із численними інституціональними обмеженнями та квазіринковістю фінансових відносин щодо використання лісових і лісгосподарських активів, натомість може бути застосований як пілотний проект в окремих найбільш сприятливих для цього регіонах, які характеризуються розвинутою інфраструктурою й необхідними інституціональними передумовами.

Існує проблема вибору стратегічного напрямку розвитку просторово-територіального устрою лісокористування в Україні, однак це не впливає однозначно негативно на розвиток лісового господарства. Одним з обмежуючих чинників, який не дозволяє повною мірою використати можливості проектного управління лісгосподарськими комплексами, вважаємо гіперодержавленість лісових та лісгосподарських активів. Лісове господарство значно відрізняється від інших складових економічної системи України, в яких приватна, корпоративна та комунальна власність займає значне місце.

Основною метою трансформації системи управління лісовим господарством України, зокрема розширення можливостей фінансування лісгосподарського виробництва в рамках проектного управління на територіальному рівні, є створення відповідних умов для максимально можливої ефективності як державного, так і недержавного регулювання процесів охорони, використання й відтворення лісоресурсного потенціалу, реалізація яких практично неможлива без відповідної зміни структури певної частини об'єктів та суб'єктів охорони та раціонального використання лісового фонду на рівні територіальних лісгосподарських комплексів.

Актуальними і перспективними вважаємо подальші більш ґрунтовні дослідження питань державно-корпоративних відносин в сфері охорони, використання та відтворення лісоресурсного потенціалу як важливої

складової стратегічного потенціалу сталого розвитку соціально-економічної сфери з метою виявлення й обґрунтування реально можливих стратегічних напрямів розвитку партнерських відносин у сфері раціонального природокористування і підтримання на суспільно необхідному рівні показників якості навколишнього природного середовища як важливої складової забезпечення вимог підвищення якості життя населення відповідного регіону, в першу чергу сільських територій.

Література:

1. Голуб О.А. Актуальні питання в сфері лісокористування України / О.А. Голуб // Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. праць / Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України". — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2011. — С. 75—80.
2. Голуб О.А. Напрями підвищення ефективності управління лісокористуванням / О.А. Голуб // Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. праць. — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. — С. 83—88.
3. Голян В. Скільки платять за використання лісу / Український лісовод. — 22.02.2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lesovod.org.ua/node/27645>
4. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / за наук. ред. акад. НААН України, д. е. н., проф. М.А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С.О. Лизуна; Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України". — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. — 64 с.
5. Формування моделі управління природними ресурсами в ринкових умовах господарювання: монографія / За заг. ред. д. е. н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. — 304 с.

References:

1. Holub, O.A. (2011), "Actual issue in the sphere of Ukraine's forest use", *Natsional'ne hospodarstvo Ukrainy: teoriia ta praktyka upravlinnia*, pp. 75—80.
 2. Holub, O.A. (2013), "Directions of improving the governance of forest use", *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, pp. 83—88.
 3. Holian, V. (2016), "How much pay for the use of forest", *Ukrains'kyj lisovod*, [Online], available at: <http://www.lesovod.org.ua/node/27645> (Accessed 15 April 2016).
 4. Khvesyk, M.A. and Lyzun, S.O. (2015), *Suchasni napriamy ekonomichnoho zabezpechennia ratsional'noho pryrodokorystuvannia v Ukraini* [Modern direction of economic providing of rational nature use in Ukraine], ed. DU IEPSSR NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 5. Khvesyk, M.A. (2013), *Formuvannia modeli upravlinnia pryrodnykh resursamy v rynkovykh umovakh hospodariuvannia* [Formation of model natural resource governance in market conditions of economic activity], DU IEPSSR NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 17.04.2016 р.*